

تحلیل تماتیک امنیت و آزادی اندیشه از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

اصغر افتخاری ۱

علیرضا قاضی‌زاده ۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۱/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۳/۸

چکیده:

آزادی اندیشه در مکاتب و نحله‌های مختلف دارای بار معنایی متفاوتی است. از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) این مفهوم به صورتی عمیق مورد اشاره قرار گرفته و مادامی‌که با تعالیم اسلام و اساس اعتقادات اجتماعی مغایرت نداشته باشد، دارای ارزش و اعتبار است. مقاله حاضر با استفاده از روش تحلیل تماتیک به دنبال شناسایی و محتوای اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در مورد امنیت و آزادی است. از این رو با غور در بیانات معظم له به دنبال پاسخ به این سؤال است که مضامین سازمان دهنده امنیت و آزادی اندیشه از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) چیست؟ محققان تلاش نموده‌اند با واکاوی و مطالعه متون در اختیار به حوزه‌های آزادی اندیشه برسند.

نتایج مقاله بیان می‌دارد آزادی اندیشه از منظر معظم له به معنای آزادانه فکر کردن، آزادانه تصمیم گرفتن، آزادی خواهی و گسترش آزاداندیشی است. علاوه بر این آزادی اندیشه، منجر به تولید امنیت در جامعه می‌شود. محققان با شناسایی مضامین نقل‌قولی، مضامین پایه و مضامین سازمان دهنده آزادی اندیشه در چارچوب تحلیل تماتیک حدود آزادی را شناسایی نموده‌اند. نتایج مقاله حاکی از توجه معظم له به حدود آزادی اندیشه در انقلاب اسلامی، رشد کرسی‌های آزاداندیشی، ضرورت توجه به روحیه آزاداندیشی و تناقض آزادی اندیشه در غرب است. همچنین کانون‌های دستیابی به آزادی اندیشه از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، مدارس، دانشگاه‌ها و حوزه‌ها هستند.

کلیدواژه‌ها: آزادی اندیشه، تحلیل تماتیک، تناقض آزادی، امنیت، غرب، اسلام

۱- دانشیار علوم سیاسی دانشگاه امام صادق علیه السلام-

۲- دانش آموخته دوره دکتری امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) - Ghazizadeh2017@gmail.com

مقدمه:

موضوع آزادی در طول تاریخ یکی از دغدغه‌های اساسی بشر در زندگی سیاسی و اجتماعی بوده است. از این رو اندیشمندان و نظریات متعددی پیرامون این مسئله اظهار نظر نموده‌اند. روایت‌های مختلف از مسئله آزادی و بهره‌برداری‌های سیاسی از آن بعضاً موجب سوءاستفاده در مکاتب سیاسی مختلف شده است. از این رو آزادی به شکل‌های مختلف و با موانع گوناگون درونی و بیرونی اعم از هوای نفس و یا طاغوت‌های داخلی و خارجی موجب هجمه قرار گرفته و با محدودیت مواجه شده است. از دیدگاه اسلام، مبنا و گستره آزادی بر اساس آن چیزی است که تکامل انسانی انسان ایجاب می‌کند؛ یعنی، آزادی، حق انسان بماهو انسان (حق الهی داده شده به نوع انسان) است، نه حق ناشی از میل افراد و تمایلات آن‌ها.

در ادبیات قرآنی آزادی به‌عنوان یک نعمت الهی معرفی شده (سوره ابراهیم: ۶) و شایسته است به درگاه الهی بابت آن شکرگزاری گردد. خداوند متعال در سوره مؤمنون آیه ۲۸ در جریان نجات یافتن حضرت نوح (ع) و همراهان ایشان، آزادی از حکومت قدرتمندان ستمکار را موجب ستایش و شکرگزاری می‌داند. از این رو اصلی‌ترین و ابتدایی‌ترین معنای آزادی، داشتن اختیار است که در مقابل جبر قرار دارد. آیاتی در قرآن وجود دارد که انسان را مختار دانسته و افراد را نسبت به انجام برخی امور امر و نهی می‌کند؛ زیرا امر و نهی تنها در مورد مخاطب مختار صادق است. انسان معمولاً همواره می‌خواهد در امور اختیاری، بی‌قید و افسارگسیخته و طبق هوای نفس عمل کند. انسان ذاتاً و فطرتاً و بدون آن‌که کسی به او آموخته باشد، آزادی و رهایی را دوست دارد و از دربند بودن و اسارت متنفر است.

ارتباط منطقی تنگاتنگی بین آزادی و اندیشه وجود دارد؛ زیرا اولاً آزادی یعنی اختیار و مختار بودن انسان نیز به معنای داشتن عقل و فکر است؛ به‌گونه‌ای که هر انسان مختار، متفکر و عاقل نیز می‌باشد. ثانیاً، مهم‌ترین وجه و بعد استعدادهای انسانی، ادراک‌ها و اندیشه‌هاست. پس وجود هرگونه مانع و رادعی برای شکوفایی و بروز اندیشه انسانی به‌مثابه فقدان آزادی است. در واقع آزادی تفکر ناشی از همان استعداد انسانی بشر است که می‌تواند در مسائل بیندیشد. این استعداد بشری حتماً باید آزاد باشد. پیشرفت و تکامل بشر در گرو این آزادی است. از سوی دیگر امنیت و آزادی ریشه قرآنی دارند و در صورتی که بندگان خدا تقوا پیشه نمایند، آزادی، رفاه، استقلال و امنیت نیز تأمین می‌شود.

آزادی به‌مثابه یک ارزش در نظام‌های سیاسی از اهمیت قابل توجهی برخوردار است. در دین مبین اسلام تأکید بر اهمیت آزادی و رعایت تأمین آن مورد توجه قرار گرفته است. ریشه آزادی در فرهنگ اسلامی، جهان‌بینی توحیدی است (جمشیدی، ۱۳۸۰: ۵۶). اصل توحید با اعماق معانی ظریف و دقیقی که دارد، آزاد بودن انسان را تضمین می‌کند؛ یعنی هر کسی که معتقد به وحدانیت خداست و توحید را قبول دارد، باید انسان را آزاد بگذارد. آزادی از دیدگاه اسلام آن است که انسان برای رسیدن به کمال نباید با مانعی مواجه شود، چه این مانع از درون باشد؛ مانند هوی و هوس و چه از بیرون باشد؛ مانند زورگویی، استبداد و ظلم و ستم دیگران به انسان. زمانی که این موانع نباشد، زمینه برای تکامل، ترقی و تعالی انسان فراهم می‌شود و انسان از ظرفیت وجود خود بهره‌مند می‌شود. پس آزادی مطلق، به این معنا که انسان هر کاری را که دلش خواست، بتواند انجام دهد، چه به ضرر خودش باشد و یا به ضرر جامعه، این از دیدگاه اسلام آزادی نیست، بلکه نوعی ولنگاری و اباحه‌گری است که باعث سلب آرامش انسان و جامعه می‌شود (سیدباقری، ۱۳۹۱: ۳۴).

امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به‌عنوان فقیه و عالمی توانمند در امور دینی و کشورداری از نظرات مبسوطی در حوزه آزادی برخوردار هستند. ایشان آزادی را از جمله مقولاتی می‌دانند که در قرآن کریم و در کلمات ائمه علیهم‌السلام به‌طور مؤکد و مکرر روی آن تأکید شده است. «آزادی به‌مثابه یک حق انسانی برای اندیشیدن، گفتن، انتخاب کردن و از این قبیل است. همین مقوله در کتاب و سنت مورد تجلیل قرار گرفته است... آزادی درست و آزادی معقول مهم‌ترین هدیه دین به یک ملت و به یک جامعه است. به برکت آزادی است که اندیشه‌ها رشد پیدا می‌کند و استعدادها شکوفا می‌شود.» آزادی در اندیشه معظم‌له را به اجمال می‌توان امکان تحقق اراده در وجود انسانی دانست؛ یعنی انسان و فرد انسانی برای حصول یک اراده در وجود خود آزاد باشد. عرصه آزادی عرصه وجود انسان است. لذا آزادی نمی‌تواند صرف نبود مانع در عرصه اجتماعی تعریف شود و نه صرف آزادی معنوی. لذا مهم آزادی فکر است. واقعاً انسان‌ها باید بتوانند در یک فضای آزاد فکر کنند. آزادی بیان تابعی از آزادی فکر است. وقتی آزادی فکر بود، به‌طور طبیعی آزادی بیان هم هست (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۱۳۸۴/۶/۸).

به نظر ایشان اگر انسان با فکر مستقل و با بینش و تقید به اخلاق به یک فکری رسیده باشد، باید در سخت‌ترین فضاها نیز آن را تبیین نماید و در چنین شرایطی به امنیت نیز رسیده است. ایشان غایت این معنا را در آزادی انسان از غیر خدا می‌داند؛ یعنی بر مبنای انسان‌شناسی، حقیقت

۳۶ ♦ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره بیست و نهم، پاییز ۱۳۹۷ ————— ♦
وجودی انسان بندگی خداست. آزادی اسلامی یعنی آزادی از غیر خدا و اسلام که انسان را بنده خدا می‌داند، این رجحان را بر همه ادیان و مکاتب دیگر دارد (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۷۷: ۲۷).

این غایت و نهایت، حصول هر اراده‌ای است که وجود انسان ظرفیت تحقق آن را خواهد داشت. قائل شدن عمومیت برای اراده‌های انسانی در بستر آزادی به معنای نسبی‌گرایی و نامحدود بودن آزادی نخواهد بود، چراکه انسان در هویت واقعی خود موجودی است قائم به حقیقت‌های ثابت. در لیبرالیسم غربی چون حقیقت و ارزش‌های اخلاقی نسبی است، لذا آزادی نامحدود است. در اسلام ارزش‌های مسلم و ثابتی وجود دارد؛ حقیقتی وجود دارد، حرکت در سمت آن حقیقت است که ارزش و ارزش‌آفرین و کمال است؛ بنابراین آزادی با ارزش‌ها محدود می‌شود (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۱۳۷۷/۶/۱۲).

در اسلام قانون بر اساس اصل توحید بنا شده است و پس از آن بر اساس اخلاق فاضله می‌باشد. بدین جهت این قانون همه چیزهایی را که به اعمال فردی و اجتماعی انسان مربوط می‌شود، از امور جزئی گرفته تا امور بسیار مهم در همه ابعاد بیان کرده است؛ بنابراین هر چیزی که ارتباطی با انسان دارد و یا انسان ارتباطی با آن دارد، در شریعت اسلام نشان و اثر از آن به چشم می‌خورد. از این رو دیگر جایی برای بروز و ظهور آزادی به آن معنا که در تمدن مادی مطرح است، در اسلام وجود ندارد (میراحمدی، ۱۳۸۱: ۵۳).

در اسلام آزادی از قید بندگی غیر خداوند متعال وجود دارد. آزادی از غیر خداوند متعال به معنای آزادی از همه قید و بندهایی است که مانع حرکت تعالی انسان می‌شوند. انسان برای حرکت در هر مسیری، به آزادی نیاز دارد. بدون آزادی و با وجود منابع، در هیچ مسیری اعم از صواب و ناصواب نمی‌توان حرکت کرد و نمی‌توان به هیچ مقصدی رسید. حال از آنجایی که در دین مقدس اسلام هدف نهایی که باید انسان برای رسیدن به آن تلاش نماید تا بتواند به تمام کمالات حقیقی دست یابد، پروردگار متعال است، لذا انسان باید خود را از تمام چیزهایی که مانع این حرکت می‌شود آزاد کند. این آزادی به معنای آزادی از تمامی پستی‌ها، رذالت‌ها، ظلمت‌ها، سرگردانی‌ها و ضلالت‌ها است که انبیای الهی برای تحقق بخشیدن چنین آزادی به‌سوی بشر آمده‌اند و تمام دستورات اخلاقی، عبادی، اجتماعی و همچنین معارفی که به بشر عرضه کرده‌اند در راستای تحقق این آزادی برای انسان بوده است (فراتی، ۱۳۷۸: ۴۷).

اهمیت و ضرورت:

مقوله آزادی از حوزه‌های مهم در هر مکتب سیاسی است. توجه به این حوزه در نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران موجب تعیین خطوط و جهت‌گیری‌های اساسی در قانون‌گذاری می‌شود.

در بیان اهمیت و ضرورت پرداختن به این تحقیق می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

مهم‌ترین دلایل اهمیت موضوع تبیین منظومه آزادی در بعد ایجابی عبارتند از:

الف - لزوم تولید نظریه و اندیشه آزادی و امنیت جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): از آنجایی که تدوین خط‌مشی و قانون در جمهوری اسلامی ایران متأثر از نظرات رهبران جامعه است، بنابراین احصای نظرات معظم‌له در حوزه آزادی به نیل نظریه بومی آزادی در کشور کمک می‌نماید. شناخت نظرات رهبر معظم انقلاب اسلامی در حوزه آزادی می‌تواند سیاست‌گذاران و نخبگان را در جهت تبیین و تقیح حوزه آزادی در این نظام یاری رساند.

ب- لزوم تدوین راهنمای مرجع علمی و عملی مرتبط با آزادی در جامعه: شناخت قواعد و مقومات مرتبط با آزادی اندیشه در جامعه موجب می‌شود تا بتوان به سمت منظومه کاملی از آزادی در حوزه علمی و عملی پیش رفت.

ج- لزوم انسجام کارکردی و توجه کامل به جامعیت منویات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در مقوله آزادی: پرداختن به منظومه آزادی اندیشه از دیدگاه معظم‌له سبب می‌شود تا امکان برقراری رابطه منسجم بین اجزای آزادی فراهم شود. در صورت عدم توجه به رویکرد انسجامی در مقوله آزادی، امکان سوءبرداشت و یا فهم یک‌جانبه از آن به وجود می‌آید.

ضرورت موضوع: ضرورت توجه به این موضوع نیز ناظر بر دلایل سلبی است. عدم درک درست از مسئله در اغلب موارد به ارائه راهکار نادرست منتهی خواهد شد. عدم تبیین مسئله آزادی اندیشه از منظر معظم‌له آثار ذیل را به دنبال دارد:

الف- بروز افراط و تفریط در برداشت از نظرات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): تفاسیر مختلف و بعضاً یک‌سویه از نظرات ایشان که بعضاً توسط گروه‌ها و جریان‌های سیاسی انجام می‌شود، موجب می‌شود تا امکان درک دقیق از نظرات معظم‌له فراهم نیاید.

ب- مغفول واقع شدن نظرات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در موضوع آزادی اندیشه: عدم توجه به موضوع آزادی اندیشه از منظر معظم‌له موجب می‌شود تا این نظرات در سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌ها به بوته فراموشی سپرده شود.

ج- اطلاع‌رسانی نادرست و ناقص در انعکاس اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): عدم پرداختن به موضوع آزادی اندیشه از منظر معظم‌له موجب می‌شود تا زمینه بروز نظرات نادرست و اشتباه در جامعه فراهم شود.

هدف مقاله: مهم‌ترین هدف مقاله عبارت است از شناسایی مضامین آزادی اندیشه از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی).

سؤال مقاله: سؤال اساسی این تحقیق که محقق به دنبال پاسخگویی به آن است عبارت است از: مضامین اساسی آزادی اندیشه و امنیت از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) چیست؟

پیشینه تحقیق:

با مطالعه و بررسی رساله‌ها، مقالات علمی پژوهشی، کتاب‌ها و گزارشات علمی، مدرک خاصی در مورد آزادی اندیشه از منظر معظم‌له به دست نیامد. هر چند در مورد آزادی آثاری به انتشار رسیده است. پژوهش در مورد آزادی از منظر دین مبین اسلام دارای منابع متعددی است که عموماً با روشی توصیفی به مطالعه آن پرداخته‌اند. در مورد آزادی در اندیشه معظم‌له نیز مطالعه آثار منتشره عموماً ناظر بر بعد توصیفی بیانات ایشان می‌باشد و نتوانسته به چارچوب، نظریه و یا رویکرد جدیدی برسد؛ اما مقاله حاضر با رویکردی نوآورانه بنا دارد مضامین نقل‌قولی، مضامین پایه و مضامین سازمان دهنده را احصاء و به خواننده معرفی نماید. از این رو نوآوری این مقاله به نسبت سایر منابع منتشره، بهره‌گیری از روش تحلیل تماتیک می‌باشد.

چارچوب مفهومی و نظری: نوع نگرش انسان به جهان هستی و برداشت‌های او از آن، در تعریف و برداشت آزادی تأثیر بسزایی دارد. کسانی که تفکر آن‌ها بر جهان‌بینی الهی و دینی استوار است، قهراً آزادی را طوری تعریف می‌کنند که هم‌نوا و هماهنگ با جهان‌بینی آنان باشد. جهان‌بینی الهی می‌گوید: جهان دارای مبدأ و معاد است و برای انسان، وحی و رسالت آمده است و انسان در عین طبیعی بودن، دارای حیثیتی فراطبیعی می‌باشد. او مسافری است که عوالمی را پشت سر گذاشته و عوالمی را پیش رو دارد و با مرگ، نابود نمی‌گردد، بلکه روحش، از عالمی به عالم دیگر منتقل می‌گردد. در مقابل این بینش، جهان‌بینی مادی است که می‌گوید: جهان هستی چیزی جز همین جهان محسوس مادی نیست و آغاز و انجامی ندارد و زندگی انسان نیز میان تولد و مرگ خلاصه می‌شود و پس از مرگ، نابود می‌گردد و پاداش و کیفری وجود ندارد (کریمی و جمالی‌نژاد، ۱۳۹۲: ۲۸۲). انتخاب هر یک از این بینش‌ها، جهان‌بینی و ایدئولوژی او را شکل می‌دهد و می‌تواند فلسفه حیات بشر را مشخص نماید.

آزادی بنا بر دیدگاه‌ها و جهان‌بینی‌های مختلف، معانی متفاوتی را به همراه دارد. بر اساس تعریف سکولاریستی از آزادی، این مقوله حق انسان است و انسان در خوراک، پوشاک، عقیده، رفتار و تمامی جنبه‌های زندگی آزاد است. در مقابل، بر اساس تعریف الهی، آزادی حقی است که خداوند برای انسان جعل و مقرر داشته و حد آن، مرزهایی است که در قوانین الهی مشخص شده است. این گونه از آزادی، میدان وسیعی است که اندیشه و تمامی استعدادهای آدمی را به رشد و فلاح می‌رساند.

در تعریف آزادی «منتسکیو» می‌گوید: آزادی عبارت از این است که انسان حق داشته باشد هر کاری را که قانون اجازه داده و می‌دهد، انجام بدهد و آنچه قانون منع کرده و صلاح او نیست مجبور به انجام آن نگردد (منتسکیو، ۱۳۶۲: ۲۹۴). توماس هابز آزادی را این گونه تعریف می‌کند: منظور من از آزادی آن است که در برابر هر کاری که انسان طبق قانون طبیعی می‌خواهد انجام دهد، بدون ضرورت، ممانعتی وجود نداشته باشد؛ یعنی، مانع و رادعی بر سر راه آزادی طبیعی نباشد، الا آنچه برای خیر جامعه و دولت ضرورت دارد (محمودی، ۱۳۷۷: ۱۵). بنام می‌گوید: آزادمرد آن است که از انجام کاری که بخواهد بازداشته نشود. جان لاک در تعریف آزادی معتقد است: تا آنجا که انسان قدرت فکر کردن یا فکر نکردن، حرکت کردن یا حرکت نکردن، بر اساس ترجیح یا هدایت ذهن خود را داراست تا آن حد انسان آزاد است (برلین، ۱۳۸۰: ۲۴۴).

استوارت میل آزادی فردی را بزرگ‌ترین ابزار پیشرفت انسانی می‌داند. به نظر او، آزادی باعث تحول و ترقی بیشتر می‌شود و حتی شاید بتوان گفت شرط ضروری و لازم رسیدن به تحول و ترقی می‌گردد. در این مرحله، مردم به اطاعت از مرجع قانونی و تحول و تکامل روح سخت‌کوشی، عادت می‌کنند. اطاعت از مرجع قانونی شاید به‌طور کامل مغایر آزادی باشد و انسان حتی با یک حکومت خودکامه سروکار پیدا کند. در اندیشه «میل»، آزادی یعنی انتخاب کردن، در مورد جامعه هم انتخاب آزادانه اعضاء شرط لازم پیدایش و تحول اندیشه‌های ناب و جدید و شیوه‌های زندگی‌ای است که بدون آن‌ها جامعه نمی‌تواند متحول شود، بلکه در یک موقعیت ایستا و ناکامل درجا می‌زند. او آزادی را در سه مقوله تقسیم می‌کند:

الف: آزادی اندیشه و بیان

ب: آزادی ذوق و سلیقه‌ها

ج: آزادی اجتماعات مطرح می‌کند.

آزادی از یک سو بیانگر اعمال حق حاکمیت مردمی بوده و از سوی دیگر، زمینه‌ساز مشارکت سیاسی مردم در جامعه و تأثیرگذاری آنان در حیات سیاسی جامعه است. آزادی سیاسی، یعنی اینکه فرد بتواند در زندگی سیاسی و اجتماعی کشور خود و از راه انتخاب زمامداران و مقامات سیاسی شرکت جوید و به تصدی مشاغل عمومی و سیاسی و اجتماعی کشور نائل آمده و یا در مجامع، آزادانه، عقاید و افکار خود را به نحو مقتضی ابراز نماید.

آزادی اندیشه به واسطه عنصر کانونی آن یعنی آزاداندیشی یک حالت درونی و یک ملکه ذاتی و فطری است که در وضعیت خاص درونی (محیط روانی) و شرایط بیرونی و ساختاری مادی و غیرمادی (محیط عملیاتی) مشخص و معینی حاصل می‌شود. به گونه‌ای که برای دستیابی به این ملکه که نوعی تقوای فکری و معرفتی به شمار می‌رود هر دو محیط روانی و عملیاتی باید مهیا و مناسب باشد؛ یعنی هم اندیشه‌ورز باید واجد صفات و ملکات حسنه باشد و هم شرایط ساختاری و اجتماعی مادی و معنوی مستعد شکوفایی و ابراز فکر و اندیشه باشد. از این رو، می‌توان ادعا کرد که آزادی اندیشه بیش از آنکه وجه سلبی داشته باشد یک امر ایجابی است؛ یعنی تنها نبود موانع درونی و بیرونی برای تحقق آزادی اندیشه کفایت نمی‌کند، بلکه مستلزم وجود حالات درونی و شرایط مناسب و مساعد بیرونی نیز می‌باشد.

در فلسفه سیاسی اسلامی قدیم، آزادی بیشتر در وجه فلسفی و کلامی‌اش مورد توجه قرار گرفته است، اما در دوران معاصر به دلیل شرایط و مقتضیات جدید، وجه سیاسی آزادی در فلسفه سیاسی اسلام برجسته‌تر شده و به مصادیق آزادی سیاسی توجه خاصی می‌شود، اما آزادی به مفهوم اسلامی، نخست از درون آغاز می‌شود و تا انسان از قیدوبند اسارت‌های درونی آزاد نگردد از اسارت طاغوت‌ها و عوامل بیرونی رها نمی‌گردد. آنچه انسان را به زنجیر اسارت جباران می‌کشد، همان بندهای جهل و زبونی و طمع و پرستش هوا و هوس‌ها و تمایلات حیوانی است و حتی جباران و خودکامگان نیز که انسان‌ها را به بند می‌کشند، خود در اسارت هوس‌ها و افزون‌طلبی‌ها و قدرت پرستی‌ها و خودخواهی‌ها و دنیاپرستی‌ها و شهوات خویش‌اند. پس آزادی از دیدگاه اسلام عبارت است از رها شدن از بردگی و اطاعت غیر خدا و آزادی در هر چیزی که خداوند آن را مباح کرده است؛ بنابراین آزادی در اسلام شامل آزادی درونی و بیرونی است.

آزادی اندیشه و تفکر یکی از مقدس‌ترین سرمایه‌های انسان و از ویژگی‌های بارز اوست که وی را از انواع حیوان ممتاز می‌سازد. انسان یک موجود عاقل و متفکر است که قدرت دارد در مسائل مختلف بیاندهد. عقل ابزاری است که به وسیله آن می‌تواند آینده روشنی را برای خود

♦ تحلیل تماتیک امنیت و آزادی اندیشه از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ♦ ۴۱

ترسیم کرده و سرنوشت خوب و درستی را برای خود بیافریند. در حقیقت کمال و رشد انسان به میزان تفکر او بستگی دارد. تعقل و تفکر ناشی از استعداد فطری و ذاتی بشر است؛ بنابراین انسان در راه استفاده از این ابزار ذاتی حتماً باید آزاد باشد، چراکه هیچ قدرتی نمی‌تواند جلوی امر ذاتی و درونی را بگیرد. هرچند می‌توان جلوی رشد آن را گرفت و حتی منحرفش کرد ولی نمی‌توان به‌طور کلی انسان را از این نعمت بی‌بهره ساخت و جلوی آزادی تفکر او را گرفت. در هر صورت انسان می‌تواند در هر مسئله‌ای که استعداد آن را دارد فکر کند و از راه عملی و استدلال عقلی مسئله را بشناسد (منتظر قائم، ۱۳۷۷: ۷۴).

در تعالیم اسلامی، اندیشه به جهت اهمیتی که دارد به‌عنوان حق مسلم و امر واجب تلقی شده و از آن به‌عنوان بزرگ‌ترین و مهم‌ترین عبادت‌ها یاد شده است. از نظر اسلام، ایمان کامل و حقیقی، ایمانی است که به‌وسیله تدبیر و تعقل صحیح به دور از هرگونه تأثیرپذیری از عوامل خارجی مثل عادات و رسوم و تقلیدها بنا شده باشد و به همین جهت تعداد زیادی از آیات قرآن، مشرکان و بت‌پرستان مکه را به خاطر پیروی کورکورانه از آباء و اجدادشان سرزنش کرده و می‌فرماید: هنگامی که به آنان گفته شود که از آنچه خدا نازل کرده پیروی کنید، می‌گویند: بلکه ما از چیزی پیروی می‌کنیم که پدران خود را بر آن یافتیم (سوره لقمان: ۲۱). از این رو قرآن تقلید در «اصول دین» را جایز ندانسته و آن را یک مسئله علمی، فکری و عقلی توصیف می‌کند و می‌گوید برای هر مسلمانی واجب است آزادانه از راه تفکر، دلیلی برای پذیرش اصول دین خود داشته باشد. با مراجعه به متون دینی (قرآن و روایات) مشخص می‌شود که اندیشیدن و تفکر از ارزش بالایی برخوردار است. در تأیید این مطلب همین بس که در قرآن کریم واژه تفکر با مشتقاتش ۴۷۹ بار آمده است و به موضوعات مختلفی چون تفکر در آفرینش انسان، جهان و کیفیت خلقت آن‌ها، تفکر در نفع و ضرر، تفکر در اهمیت علم و دانش و دوری از جهل و نادانی، اندیشه در تسخیر آسمان و زمین توسط انسان، تفکر درباره دنیا و آخرت، اندیشه در قدرت الهی، تفکر در فلسفه حرمت برخی چیزها، تأکید بر تفکر سازنده و صحیح، دوری از تفکر باطل و ویرانگر و آثار تفکر اشاره شده است. در متون روایی نیز چنین مطالبی وجود دارد و در برخی روایات، از تفکر و اندیشه به‌عنوان بهترین و بی‌ماندترین عبادت یاد شده است. چنان‌که پیامبر اکرم (ص) در این باره می‌فرماید: «عبادت‌تی مانند اندیشیدن نیست» (شیخ صدوق، ج ۴، ۱۳۸۵: ۳۷۲) و امام صادق (ع)

۴۲ ♦ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره بیست و نهم، پاییز ۱۳۹۷ ————— ♦
فرمودند: «بهترین عبادت مداومت در تفکر است» (کلینی، ج ۲، ۱۳۸۷: ۵۵) و در روایت دیگر می‌فرماید: «ساعتی تفکر کوتاه بهتر از عبادت طولانی است» (تمیمی آمدی، ۱۳۸۱: ۵۷).

در بخشی دیگر از روایات، از تفکر به‌عنوان حیات دل و بصیرت و بینایی یاد شده است. امام علی (ع) می‌فرماید: فکر کن تا بصیرت و آگاهی یابی و همچنین فرمود: منشأ بینایی فکر و اندیشه است. همچنین در جایی دیگر ایشان می‌فرماید: کسی که اندیشه ندارد بصیرت و آگاهی ندارد. (همان) و فرمود: اندیشیدن مایه زندگی دل بینا است (کلینی، ج ۱: ۳۸) و نیز فرمود: قابلیت خود را با اندیشیدن بیدار کن (همان، ج ۲: ۵۴).

در بعضی روایات هم از تفکر و اندیشه به‌عنوان آینه روشنی یاد شده که کردار خوب و بد انسان را می‌نمایاند. امام علی (ع) فرمود: اندیشه آینه روشنی است (مجلسی، ج ۱: ۱۵۹) و نیز می‌فرماید: اندیشیدن مرد آینه‌ای است که کارهای خوب و بد او را برایش نشان می‌دهد (تمیمی آمدی، ۱۳۸۱: ۵۷).

در روایاتی اندیشیدن به‌عنوان عاملی برای هدایت و رشد و کمال انسان توصیف شده است. امام علی (ع) می‌فرماید: اندیشه انسان را به سوی رشد و کمال هدایت می‌کند^۳ (همان: ۵۸) و فرمود: اندیشیدن (موجب یافتن) راه تکامل است^۴ و امام موسی کاظم (ع) می‌فرماید: برای هر چیزی راهنمایی است و راهنمای عقل، اندیشیدن است (عاملی و نوری، ج ۱۵: ۲۰۷).

بالاخره در برخی روایات از تفکر و اندیشه به‌عنوان یکی از صفات مؤمن یاد شده است. امام علی (ع) می‌فرماید: مؤمن همیشه در حال ذکر و اندیشه درباره نعمت‌های الهی است. (تمیمی آمدی، ۱۳۸۱: ۹۰) و در روایتی دیگر می‌فرماید: قبل از اراده هر کاری اندیشه کن (همان: ۵۶) و نیز در روایت دیگر می‌فرماید: وقتی فکر و اندیشه را سرلوحه تمام کارهایت قرار دادی، عاقبت و نتیجه کارهایت خوب خواهد بود (محدث نوری، ج ۱۱، ۱۳۸۶: ۳۰۸).

در جهان‌بینی دینی، اندیشه و تفکر از نظر ارزش به تفکر مثبت و منفی تقسیم می‌شود. تفکر برای شناخت خدا، قدرت الهی، معاد و جهان آخرت، ملکوت آسمان‌ها و زمین و نعمت‌های بی‌کران الهی و ... که باعث رشد فکری و معنوی انسان می‌گردد، از اندیشه‌های مثبت و سازنده‌ای

۱- اَفْضَلُ الْعِبَادَةِ إِدْمَانُ التَّفَكُّرِ

۲- تَفَكَّرْ سَاعَةً قَصِيرَةً خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ طَوِيلَةٍ

۳- الْفِكْرُ يَهْدِي إِلَى الرَّشَادِ

۴- الْفِكْرُ رُشْدٌ

♦ تحلیل تماتیک امنیت و آزادی اندیشه از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ۲۳

است که اسلام بر آن تأکید زیادی دارد. با مراجعه به متون اسلامی در می‌یابیم که در اسلام اندیشیدن و تفکر، در واقع ابزاری برای تعمیق باور به توحید و شناخت درست و عمیق نظام آفرینش و استفاده معقول و پسندیده از آن در راه خیر و سعادت و کمال مطلوب است؛ بنابراین، مرز آزادی اندیشه از نظر اسلام تا جایی است که به کفر و الحاد و توطئه علیه دین و مذهب نگراید. در یک کلام هر اندیشه‌ای که باعث دوری انسان از خداوند شود، اندیشه باطل و مطرود است (منتظر قائم، ۱۳۷۷: ۷).

زیربنای انتخاب صحیح هدف، برخوردار بودن از هدایت الهی می‌باشد قرآن کریم می‌فرماید: این‌گونه خداوند آیاتش را برای شما روشن می‌گرداند، باشد که در کار دنیا و آخرت بیندیشید^۱ و در آیات دیگری منابع و موضوعات اندیشیدن و تفکر را برای اندیشمندان معرفی می‌کند که برخی از آن‌ها عبارتند از: الف) آفاق (سوره ق: ۶ و ۷) ب) انفس (سوره اسراء: ۴۱) و ج) تاریخ گذشتگان (سوره طه: ۱۲۸) و ... .

امام خمینی (ره) معتقد بودند که در مملکت اسلامی باید آزادی اندیشه باشد، آزادی قلم باشد، آزادی بیان باشد (امام خمینی (ره)، ج ۹: ۱۸۷). ایشان نه تنها آزادی را جایز می‌دانستند، بلکه معتقد بودند ضرورت انقلاب اقتضای عرضه نظریات مخالف را حتی در زمینه‌های مسائل فقهی دارد تا به این وسیله اندیشه‌های مختلف در میدان تعامل و تضارب آراء به استكمال همدیگر کمک کنند و در نهایت اندیشه‌ای پویا و کارآمد برای رشد نظامی و انقلاب حاصل شود.

«طبیعت انقلاب و نظام همواره اقتضاء می‌کند که نظرات اجتهادی - فقهی در زمینه‌های مختلف ولو مخالف با یکدیگر آزادانه عرضه شود و کسی توان و حق جلوگیری از آن را ندارد» (امام خمینی (ره)، ج ۲۱: ۴۸). حضرت امام (ره) در برابر دو سؤالی که در سال ۱۳۵۷ به شرح زیر از ایشان پرسیده شد؛ بر اهمیت آزادی اندیشه و بیان در نظام اسلامی تأکید کرده‌اند:

سؤال: آیا در حکومت اسلامی، مارکسیست‌ها آزادی عقیده و آزادی بیان عقیده دارند؟

جواب: در حکومت اسلامی؛ همه افراد دارای آزادی در هرگونه عقیده‌ای هستند؛ ولیکن آزادی خرابکاری را ندارند (امام خمینی (ره)، ۱۳۸۰: ۶۰).

ایشان همچنین در جای دیگری آزادی بیان و آراء را مورد تأکید قرار داده‌اند: «[در] اسلام شخص اول مملکت با یکی از رعایا فرق نداشت بلکه پایین‌تر از او بود در استفاده از مادیات،

۱- كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ (سوره بقره: ۲۱۹).

آزادی آراء در اسلام از اول بوده است در زمان ائمه ما - (ع) - بلکه در زمان خود پیغمبر آزاد بود، حرف‌هایشان را می‌زدند. حجت ما داریم، کسی که حجت دارد از آزادی بیان نمی‌ترسد؛ لیکن توطئه را اجازه نمی‌دهیم» (امام خمینی (ره)، ۱۳۸۰: ۶۴).

آزادی در دین مبین اسلام به معنای رهایی از قید بندگی غیر خداوند متعال است. آزادی از غیر خداوند متعال به معنای آزادی از همه قید و بندهایی است که مانع حرکت تعالی انسان می‌شوند. آزادی به معنای امکان تحقق اراده در وجود انسانی است. عرصه آزادی عرصه وجودی انسان است؛ بنابراین منشاء آزادی، توحید است. آزادی از همه قیود غیر از عبودیت خدا منظور است (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۷۷: ۲۷).

از سوی دیگر امنیت و آزادی ریشه قرآنی دارند و در صورتی که بندگان تقوا پیشه نمایند آزادی، رفاه، استقلال و امنیت نیز تأمین می‌شود. قرآن به ما می‌فرماید که «وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ» ایمان و تقوا که باشد، برکات آسمان و زمین جاری خواهد شد. برکات آسمان، همان فتوح معنوی است، همان رحمت الهی است، همان تقرب الی الله است، همان استغفار ملائکه آسمان و حمله عرش برای بندگان خدا در روی زمین است. برکات ارض، یعنی همه آنچه به زندگی زمینی انسان ارتباط پیدا می‌کند؛ یعنی آزادی، یعنی رفاه، یعنی استقلال، یعنی امنیت، یعنی سعه رزق، سلامت بدن و از این قبیل (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۸۷/۲/۱۴).

ایشان شعار امنیت و آزادی را بهانه بیگانگان برای نفوذ در کشورهای اسلامی می‌دانند که نه آزادی را تأمین می‌کنند و نه امنیت را. آن‌ها برای مردم عراق، پیام امنیت و آزادی می‌دادند. امروز پنج سال است که ملت عراق ناامن‌ترین دوران زندگی سالیان اخیر خود را می‌گذراند (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۸۷/۲/۱۲). عزت و استقلال ملی منجر به امنیت می‌شود که در نتیجه آزادی - خواهی حاصل می‌شود. منظور از آزادی در این پژوهش از یک سو نبود محدودیت و از سوی دیگر تضمین درجه‌ای از امکانات و اسباب تحقق آن‌هاست؛ به عبارت دیگر آزادی یعنی رهایی انسان از قید و بندهایی که جلو رشد و تکامل و فعالیت‌های او را به سوی کمال بگیرد.

روش‌شناسی:

نوع تحقیق: بر اساس مسئله تبیین شده و اهداف و سؤال مطرح شده این پژوهش از نوع کاربردی - توسعه‌ای است. دلیل کاربردی بودن پژوهش استفاده از نتایج پژوهش در تصمیمات و خط‌مشی - گذاری آزادی در جمهوری اسلامی ایران است. همچنین از این جهت که به سمت تحلیل نوینی از

آزادی اندیشه از منظر امام خامنه‌ای گام برداشته است، توسعه‌ای به حساب می‌آید. منظور از تحلیل تماتیک آزادی در این مقاله شناسایی و تبیین مضامین نقل‌قولی، مضامین پایه و مضامین سازمان دهنده آزادی اندیشه در بیانات معظم‌له می‌باشد. بر این اساس محقق هر یک از این مراحل را از متن بیانات استخراج و به روش استقرایی از داده‌های خام به مضامین سازمان دهنده رسیده است.

نوع روش: نو بودن تحقیق درباره آزادی از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، استفاده از روش‌های کیفی را ایجاب نمود. نظر به اینکه هدف تحقیق غور در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در مورد آزادی اندیشه می‌باشد، تصمیم بر این شد تا از روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد تحلیل تماتیک استفاده شود. این رهیافت بر داده روایتی تکیه داشته و از آن در تحلیل‌های خود استفاده می‌کند. همچنین در پژوهش حاضر پژوهشگر با استفاده از تحلیل محتوا می‌تواند محتوای بسیاری از متون در مورد آزادی اندیشه را مقایسه و با فنون کیفی تحلیل کند. علاوه بر این محقق می‌تواند ابعادی از محتوای متن را آشکار سازد که به‌طور عادی به‌چشم نمی‌آیند.

تحلیل محتوای بیانات می‌تواند با ابزارهای عینی و کمی اثبات کند که آیا درک اولیه که بر اساس مشاهداتی نظام‌نیافته است، صحیح است یا غلط. این روش نتایجی تکرارپذیر و دقیق در مورد آزادی اندیشه ارائه می‌دهد. به این منظور از روش تجزیه و تحلیل تماتیک استفاده شده است. این روش، مهارت‌های اساسی مورد نیاز برای بسیاری از تحلیل‌های کیفی را فراهم می‌کند. در این مقاله برای تجزیه و تحلیل اطلاعات حاصله ابتدا مضامین نقل‌قولی احصاء شده سپس مضامین پایه و اساسی از مضامین نقل‌قولی استخراج و در نهایت مضامین سازمان دهنده با استنباط از مضامین پایه به دست آمده است؛ بنابراین مراحل روش تحقیق به کار رفته به ترتیب عبارتند از:

شناسایی مضامین نقل‌قولی / شناسایی مضامین پایه / احصای مضامین سازمان دهنده
قلمرو تحقیق حاضر به لحاظ زمانی از زمان شناسایی مطالب معظم‌له در موضوع پژوهش تا ابتدای سال ۱۳۹۶ است. به لحاظ مکانی بیانات در محدوده کشور جمهوری اسلامی ایران مدنظر می‌باشد. به لحاظ موضوعی کلیه بیانات مرتبط با آزادی اندیشه مورد بررسی قرار گرفته است.

در پژوهش حاضر تحلیل محتوای کلیه بیانات، نامه‌ها، احکام، رهنمودها و تألیفات معظم‌له مرتبط با آزادی در بازه زمانی فوق‌الذکر انجام شده است. جامعه آماری تحقیق شامل بیانات معظم‌له

۴۶ ♦ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره بیست و نهم، پاییز ۱۳۹۷ ————— ♦
 در سایت اینترنتی و نیز نرم‌افزار حدیث ولایت می‌باشد که تمام شماری شده است. روش گردآوری اطلاعات از نوع منابع ثانویه می‌باشد.

در مقاله حاضر با استفاده از روش استقرایی، مضامین احصاء شده است. در روش مطالعه استقرایی، از داده‌های خام به الگو می‌رسیم و استفاده از مفاهیم نظری در بخش نظریه به‌منزله تأیید یا رد نظریه نیست بلکه استفاده از مفاهیم و مقولات نظریه به‌عنوان ابزار تحلیلی است که می‌توان در فرایند تحلیل از آن استفاده کرد و برای مفهوم‌سازی و مقوله‌بندی مفاهیم از آن‌ها استفاده کرد. برای سنجش روایی تحقیق، مضامین فراگیر، سازمان دهنده و پایه با مطالعه مبانی نظری، پیشینه تحقیق و اهداف تحقیق، انتخاب و تأیید شدند.

تحلیل مضامین آزادی اندیشه از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

آزادی اندیشه در دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) تأکید بر حدود آزادی اندیشه در اسلام، ضرورت آزاداندیشی و آزادفکری و تناقض‌های آزادی اندیشه در غرب و راهبرد دستیابی به آزادی اندیشه است که در ذیل تشریح شده است.

مرحله اول: استخراج مضامین پایه از مضامین نقل‌قولی

۱- آزادی اندیشه در اسلام

آزاداندیشی در دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به معنای آزادانه فکر کردن است؛ آزادانه تصمیم گرفتن؛ ترجمه‌ای، تقلیدی و بر اثر تلقین دنبال بلندگوهای تبلیغاتی غرب حرکت نکردن است. این برداشت از آزاداندیشی ریشه در اسلام دارد. آزادی عقیده در اسلام همراه با احترام به حقوق و یکی از ارزش‌های اسلام و انقلاب اسلامی است، به‌طوری که امروز شعار جمهوری اسلامی، آزادفکری، توسعه علم و معرفت می‌باشد؛ بنابراین اصل فکر کردن و اندیشیدن در اسلام نه فقط آزاد است، بلکه لازم و واجب هم هست.

ردیف	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
۱	آزادی عقیده در اسلام همراه با احترام به حقوق است.	آزادی اندیشه و عقیده در اسلام
۲	آزادی فکر یکی از ارزش‌های انقلاب اسلامی است.	آزادی اندیشه و عقیده در اسلام
۳	امروز شعار جمهوری اسلامی، آزادفکری، توسعه علم و معرفت است.	آزادی اندیشه و عقیده در اسلام
۴	آزاداندیشی یعنی آزادانه فکر کردن؛ آزادانه تصمیم گرفتن؛ ترجمه‌ای، تقلیدی و بر اثر تلقین دنبال بلندگوهای تبلیغاتی غرب حرکت نکردن	آزادی اندیشه و عقیده در اسلام
۵	اصل فکر کردن و اندیشیدن در اسلام نه فقط آزاد است، بلکه لازم و واجب هم هست.	آزادی اندیشه و عقیده در اسلام

ردیف	مضامین نقل قولی	مضامین پایه
۱	اسلام مثل اروپای قرون وسطی نیست که کسی را به خاطر یک عقیده‌ای تهدید به قتل کند؛ مثل روش نظام آموی و عباسی نیست در صدر اسلام که کسانی را به خاطر داشتن عقایدی که دستگاه حکومت آن‌ها را قبول نداشت و غلط می‌دانست، زیر فشار قرار بدهد و از حق زندگی محروم کند یا تحت تعقیب قرار بدهد یا کیفر کند یا مالیات و مجازات مالی برای یک عقیده‌ای معین کند (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۶۵/۱۱/۱۷).	آزادی عقیده در اسلام همراه با احترام به حقوق است.
۲	آزادی فکر و بیان هم یکی از ارزش‌های انقلاب بود. مردم می‌خواستند آزادانه فکر کنند. آن روز، آزادی فکر، آزادی بیان و آزادی تصمیم‌گیری هم نبود. مردم این را نمی‌خواستند؛ می‌خواستند این آزادی‌ها باشد (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۷۹/۲/۲۳).	آزادی فکر یکی از ارزش‌های انقلاب اسلامی است.
۳	امروز شعار جمهوری اسلامی، آزادفکری است؛ توسعه علم و معرفت است؛ توجه به حقوق انسان‌ها و اختیارات انسان‌هاست؛ مهربانی و مهرورزی میان افراد انسان است؛ این‌ها شعار و پیام اسلام است (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۸۴/۶/۱۱).	امروز شعار جمهوری اسلامی، آزادفکری، توسعه علم و معرفت است.
۴	آزاداندیشی یعنی آزادانه فکر کردن؛ آزادانه تصمیم گرفتن؛ ترجمه‌ای، تقلیدی و بر اثر تلقین دنبال بلندگوهای تبلیغاتی غرب حرکت نکردن. لذا شامل علم، معرفت، مشی سیاسی، شعارها و واژه‌ها و خواسته‌های متعارف سیاسی و اجتماعی هم می‌شود (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۸۲/۸/۱۵).	آزاداندیشی یعنی آزادانه فکر کردن؛ آزادانه تصمیم گرفتن؛ ترجمه‌ای، تقلیدی و بر اثر تلقین دنبال بلندگوهای تبلیغاتی غرب حرکت نکردن
۵	اصل فکر کردن و اندیشیدن در اسلام نه فقط آزاد است، بلکه لازم و واجب هم هست و شاید در بین کتاب‌های آسمانی و نوشته‌های مذهبی هیچ کتابی را نشود پیدا کرد که به قدر قرآن انسان‌ها را به تفکر و تعقل و مطالعه در پدیده‌های حیات و امور مادی و معنوی و انسانی و تدبیر در تاریخ و امثال این‌ها دعوت کرده باشد (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۶۵/۱۱/۱۷).	اصل فکر کردن و اندیشیدن در اسلام نه فقط آزاد است، بلکه لازم و واجب هم هست.

۲- ضرورت روحیه آزاداندیشی

طبق نظر اسلام باید جامعه‌ای ساخت که در آن آزادی فکر و اندیشه باشد. برای گسترش و توسعه واقعی فرهنگ و اندیشه، احتیاج به آزاداندیشی است. بدون آزاداندیشی، رشد اجتماعی، علمی، فکری و فلسفی امکان ندارد. از دیدگاه رهبری، باید هم روحیه آزاداندیشی و هم برنامه‌ریزی عادلانه باید وجود داشته باشد. همچنین آزاداندیشی و استقلال فکری یکی از بزرگ‌ترین مظاهر استقلال انسان نیز هست. یکی از جلوه‌های روحیه آزاداندیشی، تشکیل و توسعه کرسی‌های آزاداندیشی با محوریت دانشگاه و دانشجویمان است. کرسی‌های آزاداندیشی بیان افکار در یک

فضای آزاد و به تبع آن آزادی بیان را منجر خواهد شد.

ردیف	مضامین نقل قولی	مضامین پایه
۱	من، هم معتقدم روحیه آزاداندیشی وجود داشته باشد، [هم] برنامه‌ریزی عادلانه باید وجود داشته باشد. نه بی‌برنامگی و ولنگاری فرهنگی، نه جزم‌اندیشی و تحجر و استبداد فرهنگی؛ هیچ‌کدام از این دو طرف قضیه را بنده قبول ندارم. (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۹۵/۶/۳)	هم معتقدم روحیه آزاداندیشی وجود داشته باشد، [هم] برنامه‌ریزی عادلانه باید وجود داشته باشد.
۲	یکی از بزرگ‌ترین مظاهر استقلال انسان، استقلال فکری است. ببینید اسلام چه می‌گوید (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۷۹/۶/۲۱).	یکی از بزرگ‌ترین مظاهر استقلال انسان، استقلال فکری است.
۳	خاصیت علمی بودن آزاداندیشی است. تحجر در میدان علم معنی ندارد؛ یعنی اگر عالم هستیم، حوزه علمیه هستیم، دنبال علم هستیم، باید فکر را آزاد گذاشت (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۸۹/۸/۲).	اگر به دنبال علم هستیم، باید فکر را آزاد گذاشت.
۴	من موافقم که کرسی‌های آزاداندیشی تشکیل بشود. ... منتها شما جوان دانشجوی انقلابی مسلمان ولایی، آن قدرت منطق و قوت استدلال را پیدا کنید که بتوانید قشنگ بروید با خونسردی در مقابل او قرار بگیرید و استدلال او را باطل کنید؛ این خوب است، این درست است. ... یعنی کرسی آزاداندیشی یک ترتیبات و آدابی دارد که باید عقلای مسئولین دستگاه‌ها بنشینند این ترتیب و آداب را -که بتوانند درست هدایت کنند این کرسی‌ها را که کار خودش را انجام بدهد- مشخص کنند (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۹۴/۴/۲۰).	من موافقم که کرسی‌های آزاداندیشی تشکیل بشود.
۵	یکی دیگر از کارهایی که باید در زمینه مسائل گوناگون اجتماعی و سیاسی و علمی انجام بگیرد، میدان دادن به دانشجویست برای اظهارنظر. از اظهارنظر هیچ نباید بیمناک بود. این کرسی‌های آزاداندیشی که ما گفتیم، در دانشگاه‌ها باید تحقق پیدا کند و باید تشکیل بشود (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۸۸/۶/۸).	کرسی‌های آزاداندیشی در دانشگاه‌ها باید تحقق پیدا کند و باید تشکیل بشود.
۶	گسترش آزاداندیشی مهم است. واقعاً انسان‌ها باید بتوانند در یک فضای آزاد فکر کنند. آزادی بیان تابعی از آزادی فکر است. وقتی آزادی فکر بود، به‌طور طبیعی آزادی بیان هم هست. عمده، آزادی فکر است که انسان‌ها بتوانند آزاد بیندیشند. در غیر فضای آزاد فکری، امکان رشد وجود ندارد. (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۸۴/۶/۸)	گسترش آزاداندیشی مهم است. واقعاً انسان‌ها باید بتوانند در یک فضای آزاد فکر کنند. آزادی بیان تابعی از آزادی فکر است.
۷	من می‌خواهم غالب یا بیش از غالب بدنه دانشجویی کشور، مجموعه‌ای متعهد و دارای احساس مسئولیت نسبت به آرمان‌های دانشجویی باشند. یکی از این آرمان‌ها مسئله علم است؛ دومی عدالت‌خواهی است و آرمان سوم، آزاداندیشی و آزادی‌خواهی است (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۸۲/۸/۱۵).	آزادی‌خواهی به‌منابه آرمان دانشجویی است.
۸	طبق نظر اسلام، چه جامعه‌ای را باید ساخت؟ جامعه‌ای که در آن، عدل و داد	طبق نظر اسلام باید جامعه‌ای ساخت

<p>که در آن آزادی فکر و اندیشه باشد</p>	<p>باشد؛ آزادی فکر و اندیشه باشد... (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۸۴/۳/۳).</p>
<p>برای گسترش و توسعه واقعی فرهنگ و اندیشه، احتیاج به آزاداندیشی داریم.</p>	<p>اگر بخواهیم در زمینه گسترش و توسعه واقعی فرهنگ و اندیشه و علم حقیقتاً کار کنیم، احتیاج داریم به این‌که از مواهب خدادادی و در درجه اول آزاداندیشی استفاده کنیم. آزاداندیشی در جامعه ما یک شعار مظلوم است (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۸۱/۱۱/۸).</p>
<p>بدون آزاداندیشی، این رشد اجتماعی، علمی، فکری و فلسفی امکان ندارد.</p>	<p>آزادی یکی از بزرگ‌ترین نعمت‌های الهی است که یکی از شعبش آزاداندیشی است. بدون آزاداندیشی، این رشد اجتماعی، علمی، فکری و فلسفی امکان ندارد. در حوزه‌های علمیه، دانشگاه و محیط‌های فرهنگی و مطبوعاتی، هو کردن کسی که حرف تازه‌ای می‌آورد، یکی از بزرگ‌ترین خطاهاست؛ بگذارید آزادانه فکر کنند (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۸۵/۳/۲۹).</p>

۳- آزادی و امنیت

امنیت و آزادی ریشه قرآنی دارند و در صورتی که بندگان تقوا پیشه نمایند آزادی، رفاه، استقلال و امنیت نیز تأمین می‌شود. قرآن به ما می‌فرماید که: «وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ»؛ ایمان و تقوا که باشد، برکات آسمان و زمین جاری خواهد شد. برکات آسمان، همان فتوح معنوی است، همان رحمت الهی است، همان تقرب الی الله است، همان استغفار ملائکه آسمان و حمله عرش برای بندگان خدا در روی زمین است. برکات ارض، یعنی همه آنچه به زندگی زمینی انسان ارتباط پیدا می‌کند؛ یعنی آزادی، یعنی رفاه، یعنی استقلال، یعنی امنیت، یعنی سعه رزق، سلامت بدن و از این قبیل (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۸۷/۲/۱۴).

از سوی دیگر ایشان در مقام انتقاد به لیبرالیسم غربی، آزادی و حقوق بشر غربی را نفی می‌کنند زیرا تأمین‌کننده امنیت و آرامش اقلیت‌ها نیست در حالی که اقلیت‌های دینی آرامش و امنیتی که در ایران دارند، در هیچ کجای دنیا ندارند (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۷۵/۶/۲۷). تبلیغات گسترده علیه مسلمانان و عدم امنیت جانی مسلمانان در غرب نکته دیگری است که ایشان بر آن تأکید می‌نمایند. بحث این نیست که چرا مسلمانان آزادی لازم را در بسیاری از این کشورها ندارند؛ بحث بر سر این است که چرا امنیت جانی ندارند (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۹۳/۱۱/۶).

ایشان شعار امنیت و آزادی را بهانه بیگانگان برای نفوذ در کشورهای اسلامی می‌دانند که نه آزادی را تأمین می‌کنند و نه امنیت را. آن‌ها برای مردم عراق، پیام امنیت و آزادی می‌دادند. امروز پنج سال است که ملت عراق ناامن‌ترین دوران زندگی سالیان اخیر خود را می‌گذراند (امام خامنه‌ای).

۵۰ ♦ فصلنامه امنیت ملی، سال هشتم، شماره بیست و نهم، پاییز ۱۳۹۷ ————— ♦
 ای (مدظله‌العالی): ۸۷/۲/۱۲. عزت و استقلال ملی منجر به امنیت می‌شود که در نتیجه آزادی-
 خواهی حاصل می‌شود.

ردیف	مضامین نقل قولی	مضامین پایه
۱	در صورتی که بندگان تقوا پیشه نمایند؛ آزادی، رفاه، استقلال و امنیت نیز تأمین می‌شود. قرآن به ما می‌فرماید که: «وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ» ایمان و تقوا که باشد، برکات آسمان و زمین جاری خواهد شد. برکات ارض، یعنی همه آنچه به زندگی زمینی انسان ارتباط پیدا می‌کند؛ یعنی آزادی، یعنی رفاه، یعنی استقلال، یعنی امنیت، یعنی سعه- رزق، سلامت بدن و از این قبیل (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۸۷/۲/۱۴).	لزوم پیشه کردن تقوای الهی

ب: استخراج مضامین سازمان دهنده از مضامین پایه

ردیف	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
۱	هم معتقدم روحیه آزاداندیشی وجود داشته باشد، [هم] برنامه‌ریزی عادلانه باید وجود داشته باشد.	ضرورت روحیه آزاداندیشی
۲	یکی از بزرگ‌ترین مظاهر استقلال انسان، استقلال فکری است.	ضرورت روحیه آزاداندیشی
۳	اگر به دنبال علم هستیم، باید فکر را آزاد گذاشت.	ضرورت روحیه آزاداندیشی
۴	من موافقم که کرسی‌های آزاداندیشی تشکیل بشود.	ضرورت روحیه آزاداندیشی
۵	کرسی‌های آزاداندیشی در دانشگاه‌ها باید تحقق پیدا کند و باید تشکیل بشود.	ضرورت روحیه آزاداندیشی
۶	گسترش آزاداندیشی مهم است. واقعاً انسان‌ها باید بتوانند در یک فضای آزاد فکر کنند. آزادی بیان تابعی از آزادی فکر است.	ضرورت روحیه آزاداندیشی
۷	آزادی خواهی به مثابه آرمان دانشجویی است.	ضرورت روحیه آزاداندیشی
۸	طبق نظر اسلام باید جامعه‌ای ساخت که در آن آزادی فکر و اندیشه باشد.	ضرورت روحیه آزاداندیشی
۹	برای گسترش و توسعه واقعی فرهنگ و اندیشه، احتیاج به آزاداندیشی داریم.	آزاداندیشی موجب توسعه و تعالی
۱۰	بدون آزاداندیشی، این رشد اجتماعی، علمی، فکری و فلسفی امکان ندارد.	آزاداندیشی موجب توسعه و تعالی

۴- حدود آزادی اندیشه در انقلاب اسلامی

از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) برای آزادی اندیشه باید حدود قائل شد و آن متفاوت از ولنگاری است؛ بنابراین آزادی اندیشه و دگراندیشی تابع شرایطی است؛ دگراندیشی یک جرم نیست، شرط دگراندیشی این است که متوجه به انقلاب باشد و در چارچوب اسلام و قانون عرضه گردد و به دور از تحریف باشد. اسلام اجازه نمی‌دهد و جایز نمی‌شمارد که انسان‌ها یک اعتقاد

◆ تحلیل تماتیک امنیت و آزادی اندیشه از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ۵۱

غلط و نادرست را در قلب و فکر خود بپذیرند. اسلام مایل نیست که انسان‌ها دستخوش عقاید باطل و انحرافی و کج باقی بمانند. لازم است آزاداندیشی مدیریت کرد تا به ساختارشکنی و شالوده‌شکنی و برهم زدن پایه‌های هویت ملی ختم نگردد.

ردیف	مضامین نقل قولی	مضامین پایه
۱	دگراندیشی یک جرم که نیست، خب اندیشه است؛ شما یک‌جور فکر می‌کنید، رفیقت یک‌جور دیگر فکر می‌کند در مسائل مختلف، ایرادی ندارد. منتها یک شرط دارد. غیر از این شرطی که عرض کردیم که چنگال به هم نزنند و این‌ها، شرط دیگر این است که همه متوجه به انقلاب باشد (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۹۵/۱/۲۴).	دگراندیشی یک جرم نیست، شرط دگراندیشی این است که متوجه به انقلاب باشد.
۲	بنده طرفدار جزم‌اندیشی و فشار و اختناق در این زمینه‌ها نیستم [فیلم، تئاتر، سینما]، من اعتقاد راسخ دارم به آزاداندیشی؛ منتها آزاداندیشی غیر از ولنگاری است، غیر از اجازه دادن به دشمن است که از دلان آزاداندیشی و آزاد عملی بخواد ضربه بزند (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۹۵/۶/۳).	اعتقاد راسخ دارم به آزاداندیشی؛ منتها آزاداندیشی غیر از ولنگاری است (تمایز بین آزاداندیشی و ولنگاری)
۳	محور دوم این است که عقیده مذهبی هم تا آنجایی که درصدد مبارزه با عقیده اسلامی نباشد، دارا بودن آن عقیده ممنوع نیست؛ یعنی مجازات ندارد. البته «ممنوع نیست» یا «آزاد است»، بعد در بحث‌های بعدی باید درست شکافته بشود تا حدود این مسئله آشکار بشود. به طور اجمال اگر کسی در جامعه اسلامی عقیده غیر اسلامی داشت، اما عقیده‌ای که او را امر به مخالفت و معارضه با نظام اسلامی نمی‌کند، دارا بودن آن عقیده اشکالی ندارد (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۶۵/۱۱/۱۷).	عقیده مذهبی تا آنجایی که درصدد مبارزه با عقیده اسلامی نباشد، دارا بودن آن عقیده ممنوع نیست.
۴	آزادی عقیده به این معنا نیست که اسلام اجازه می‌دهد و جایز می‌شمارد و روا می‌داند که انسان‌ها از عقیده حق، از بینش درست منحرف بشوند و یک اعتقاد غلط و نادرست را در قلب و فکر خود بپذیرند. اگر کسی بگوید آزادی عقیده در اسلام معنایش این است که هرکسی از نظر اسلام می‌تواند و برایش مباح و رواست که هر نوع عقیده‌ای را ولو باطل و غلط انتخاب بکند، این یقیناً راه ثواب را نپیموده است (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۶۵/۱۱/۱۷).	اسلام اجازه نمی‌دهد و جایز نمی‌شمارد که انسان‌ها یک اعتقاد غلط و نادرست را در قلب و فکر خود بپذیرند.
۵	علی‌رغم این بلندنظری و سعه‌صدری که اسلام در برابر عقیده باطل و خلاف به خرج می‌دهد، اینجور هم نیست که اسلام دوست بدارد و راضی بشود که انسان‌ها دستخوش عقاید باطل و غلط و انحرافی و کج باقی بمانند (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۶۵/۱۱/۱۷).	اسلام مایل نیست که انسان‌ها دستخوش عقاید باطل و غلط و انحرافی و کج باقی بمانند.
۶	باید راه آزاداندیشی و نوآوری و تحول را باز گذاشت، منتها آن را مدیریت کرد تا به ساختارشکنی و شالوده‌شکنی و برهم زدن پایه‌های هویت ملی نینجامد (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۸۵/۸/۱۸).	باید آزاداندیشی مدیریت کرد تا به ساختارشکنی و شالوده‌شکنی و برهم زدن پایه‌های هویت ملی

نینجامد		
آزادی فکر در ایران در چارچوب اسلام و قانون است.	امروز خوشبختانه در ایران، آزادی فکر کردن و فکر را بیان کردن، در دنیا کم نظیر است. البته من نمی‌خواهم بگویم که اسلام این آزادی را بدون قید و شرط داده است؛ نه این‌طور نیست. محدودیت‌هایی در همین زمینه وجود دارد که در قوانین ما هم آن محدودیت‌ها پیش‌بینی شده است (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۷۷/۲/۲۲).	۷
گفتن معارف گوناگون یک حرف است، دروغ گفتن به مردم و دروغ نوشتن و تحریف کردن حقایق و بلندگوی دشمن شدن، حرف دیگری است	بنده طرفدار فکر آزاد، قلم آزاد، بیان آزاد و معارف منتشر شده گونه‌گون در این کشورم؛ اعتقاد من این است. من می‌گویم بایستی افکار و آراء و سلاقی مختلف در کشور، به‌صورت صحیح و درست مطرح شود؛ اما گفتن معارف گوناگون یک حرف است، دروغ گفتن به مردم و دروغ نوشتن و تحریف کردن حقایق و بلندگوی دشمن شدن، حرف دیگری است (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۷۸/۶/۱۰).	۸

مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	ردیف
حدود آزادی اندیشه در انقلاب اسلامی	دگراندیشی یک جرم نیست، شرط دگراندیشی این است که متوجه به انقلاب باشد.	۱
حدود آزادی اندیشه در انقلاب اسلامی	اعتقاد راسخ دارم به آزاداندیشی؛ منتها آزاداندیشی غیر از ولنگاری است.	۲
حدود آزادی اندیشه در انقلاب اسلامی	عقیده مذهبی تا آنجایی که درصدد مبارزه با عقیده اسلامی نباشد، دارا بودن آن عقیده ممنوع نیست.	۳
حدود آزادی اندیشه در انقلاب اسلامی	اسلام اجازه نمی‌دهد و جایز نمی‌شمارد که انسان‌ها یک اعتقاد غلط و نادرست را در قلب و فکر خود بپذیرند.	۴
حدود آزادی اندیشه در انقلاب اسلامی	اسلام مایل نیست که انسان‌ها دستخوش عقاید باطل و غلط و انحرافی و کج باقی بمانند.	۵
حدود آزادی اندیشه در انقلاب اسلامی	باید آزاداندیشی مدیریت کرد تا به ساختارشکنی و شالوده‌شکنی و بر هم زدن پایه‌های هویت ملی نینجامد.	۶
حدود آزادی اندیشه در انقلاب اسلامی	آزادی فکر در ایران در چارچوب اسلام و قانون است.	۷
حدود آزادی اندیشه در انقلاب اسلامی	گفتن معارف گوناگون یک حرف است، دروغ گفتن به مردم و دروغ نوشتن و تحریف کردن حقایق و بلندگوی دشمن شدن، حرف دیگری است.	۸

۵- تناقض آزادی اندیشه در غرب

فرهنگ و محیط غرب، محیطی است که علی‌رغم این‌که سعی دارد خودش را به آزاداندیشی معروف کند، به‌شدت متعصب است. غرب در حالی که دم از آزادی فکر می‌زند، مصراً اصرار دارد که فرهنگ خودش را بر همه ملت‌ها در دنیا تحمیل کند. ممنوعیت حجاب در مدارس برخی

◆ تحلیل تماتیک امنیت و آزادی اندیشه از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ۵۳

کشورهای اروپایی نشانه دروغ‌پردازی در زمینه آزادی است و تعصب در برابر آزادی را نشان می‌دهد. جلوگیری از ابراز عقیده در برابر صهیونیسم در کشور آمریکا که خود را مهد آزادی و دموکراسی می‌داند نمونه دیگری از نقض آزاداندیشی است.

ردیف	مضامین نقل قولی	مضامین پایه
۱	عده‌ای به نام آزاداندیشی مرزهای فضیلت و حقیقت را لگدکوب کرده‌اند و به نام آزاداندیشی و نوآوری، همه اصول مقدس حقیقی را نادیده گرفته یا تحقیر و یا مسخره کرده‌اند (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۸/۱۱/۸۱).	عده‌ای به نام آزاداندیشی و نوآوری، همه اصول مقدس حقیقی را نادیده گرفته یا تحقیر و یا مسخره کرده‌اند.
۲	متأسفانه گذشته فرهنگ کشور ما فضاء را برای این آزاداندیشی بسیار تنگ کرده بود. همین مطلبی که راجع به ترجمه فرمودند، درست است. منظور از ترجمه فقط ترجمه کتاب نیست، بلکه ترجمه فرهنگ، ترجمه فکر، ترجمه نظریات بیگانه، آن‌ها را به شکل وحی منزل تلقی کردن و در یک جایگاه غیرقابل خدشه قرار دادن، بلایی بوده که در جامعه ما وجود داشته است (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۸/۱۱/۸۱).	متأسفانه گذشته فرهنگ کشور ما فضاء را برای آزاداندیشی بسیار تنگ کرده بود.
۳	وقتی به جامعه خودمان نگاه می‌کنیم، می‌بینیم یک عده آدم‌های درس خوانده و تحصیل کرده و مدعی روشنفکری وقتی اسم دموکراسی و یا مردم‌سالاری و احترام به رأی مردم می‌آید، فوراً ذهنشان به طرف آمریکا می‌رود! آن‌ها دروغ می‌گویند و مطلقاً به دموکراسی و آزادی و آراء مردم احترام نمی‌گذارند؛ نمونه‌اش ممنوعیت حجاب در مدارس برخی کشورهای اروپایی است (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۱۵/۴/۸۳).	ممنوعیت حجاب در مدارس برخی کشورهای اروپایی نشانه دروغ‌پردازی در زمینه آزادی است.
۴	شما ببینید الآن چقدر خرج می‌کنند و زحمت می‌کشند، برای این‌که حجاب را در دنیا از بین ببرند؛ کشورهایی که خودشان را مهد آزادی هم می‌دانند، می‌بینید که چه می‌کنند برای مبارزه با حجاب (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۱۲/۷/۸۳).	کشورهایی که خودشان را مهد آزادی هم می‌دانند، تلاش می‌کنند حجاب را در دنیا از بین ببرند.
۵	[آمریکا] درباره آزادی بیان و عقیده داد سخن می‌دهند و ابراز عقیده درباره صهیونیسم را جرّم می‌شمارند و بسیاری از آثار فکری و قلمی برجسته اسلامی را و حتی اسناد به دست آمده از لانه جاسوسی آمریکا در تهران را، در آمریکا اجازه نشر نمی‌دهند (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۲۹/۱۰/۸۳).	در آمریکا ابراز عقیده درباره صهیونیسم را جرّم می‌شمارند.
۶	فرهنگ و محیط غرب، محیطی است که علی‌رغم این‌که سعی دارد خودش را به آزاداندیشی معروف کند، به شدت متعصب است. شاید در مقولات دیگر هم باشد؛ اما در مقوله فرهنگ، به شدت متعصب و سختگیر است؛ یعنی هر فرهنگی غیر از فرهنگ اروپایی، به شدت مورد تحقیر، اهانت و فشار قرار می‌گیرد. اروپای مدعی تسامح و سهل‌نگری و آزاداندیشی و بلندنظری و دوری از تحجر و جمود، در	فرهنگ و محیط غرب، محیطی است که علی‌رغم این‌که سعی دارد خودش را به آزاداندیشی معروف کند، به شدت متعصب است.

	مقوله فرهنگ به شدت سختگیر و متعصب است (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): (۷۱/۵/۵).	
۷	غرب در حالی که دم از آزادی فکر می‌زند، مصراً اصرار دارد که فرهنگ خودش را بر همه ملت‌ها در دنیا تحمیل کند. خیلی چیزها جزء فرهنگ غرب و جزء فرهنگ اروپاست؛ اما اصرار دارند که این‌ها را بر همه ملت‌های عالم - از جمله ملت‌های مسلمان - تحمیل کنند (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): (۷۰/۱۱/۱۲).	غرب در حالی که دم از آزادی فکر می‌زند، اصرار دارد که فرهنگ خودش را بر همه ملت‌ها در دنیا تحمیل کند. اصرار دارد که فرهنگ خودش را بر همه ملت‌ها در دنیا تحمیل کند.

ردیف	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
۱	عده‌ای به نام آزاداندیشی و نوآوری، همه اصول مقلّس حقیقی را نادیده گرفته یا تحقیر و یا مسخره کرده‌اند.	چالش آزادی اندیشه روشنفکران
۲	متأسفانه گذشته فرهنگ کشور ما فضاء را برای این آزاداندیشی بسیار تنگ کرده بود.	تناقض آزادی اندیشه در دوران شاهنشاهی
۳	ممنوعیت حجاب در مدارس برخی کشورهای اروپایی نشانه دروغ‌پردازی در زمینه آزادی است.	تناقض آزادی اندیشه در غرب
۴	کشورهایی که خودشان را مهد آزادی هم می‌دانند، تلاش می‌کنند حجاب را در دنیا از بین ببرند.	تناقض آزادی اندیشه در غرب
۵	در آمریکا ابراز عقیده درباره صهیونیسم را جرم می‌شمارند.	تناقض آزادی اندیشه در غرب
۶	فرهنگ و محیط غرب، محیطی است که علی‌رغم این که سعی دارد خودش را به آزاداندیشی معروف کند، به شدت متعصب است.	تناقض آزادی اندیشه در غرب
۷	غرب در حالی که دم از آزادی فکر می‌زند، مصراً اصرار دارد که فرهنگ خودش را بر همه ملت‌ها در دنیا تحمیل کند.	تناقض آزادی اندیشه در غرب

۶- کانون‌های دستیابی به آزادی اندیشه

امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) راهبردهای دستیابی به آزادی اندیشه را در مدارس، دانشگاه و حوزه‌ها جستجو می‌کند. از دیدگاه رهبری ضرورت دارد کرسی‌های آزادفکری و نهضت آزاداندیشی در دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه تشکیل و توسعه یابند. همچنین آموزش روحیه استقلال‌طلبی در دانش‌آموزان به طوری که در آینده افراد را آزادی‌خواه و استقلال‌طلب بار آورد، مورد تأکید وی است.

ردیف	مضامین نقل‌قولی	مضامین پایه
۱	جنجال فکری غیر از مباحثات صحیح است. بنده گفتم کرسی آزادفکری را در دانشگاه‌ها بوجود بیاورید. خوب، شما جوان‌ها چرا بوجود نیاوردید؟ شما کرسی آزادفکری سیاسی را، کرسی آزاد فکری معرفتی را تو همین دانشگاه تهران، تو همین	بنده گفتم کرسی آزادفکری را در دانشگاه‌ها بوجود بیاورید.

	<p>دانشگاه شریف، تو همین دانشگاه امیرکبیر بوجود بیاورید. چند نفر دانشجو برونند، آنجا حرفشان را بزنند، حرف همدیگر را نقد کنند، با همدیگر مجادله کنند (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۱۳۸۸/۸/۶).</p>
<p>۲ نهضت آزادفکری که من پیشنهاد کردم در دانشگاه و حوزه راه بیفتد.</p>	<p>روی مسائل فکر کنید تا به نتیجه برسید. نهضت آزادفکری که من پیشنهاد کردم در دانشگاه و حوزه راه بیفتد، برای همین است. تربیون‌های آزاد بگذارند و با هم بحث کنند؛ منتها نه متعصبانه و لجوجانه و تحریک شده به وسیله جریانات سیاسی و احزاب سیاسی که فقط به فکر آینده کوتاه‌مدت و مقاصد خودشان هستند و برای انتخابات و امثال آن از جوان‌ها استفاده می‌کنند؛ بلکه برای پخته شدن، ورز خوردن و ورزیده شدن و با هدف آماده شدن برای ادامه این راه طولانی و دشوار، اما بسیار خوش‌عاقبت (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۱۳۸۴/۲/۱۹).</p>
<p>۳ یک عده هم کسانی هستند که خویش را در خویش می‌جویند.</p>	<p>یک دسته کسانی هستند که توسعه و رشد و پیشرفت علم و میدان رقابت و آزاداندیشی و امثال این‌ها را می‌خواهند، اما راه آن را در تقلید مطلق از الگوهای غرب جستجو می‌کنند؛ فکر می‌کنند «ره چنان رو که ره‌روان رفتند». ره‌روان چه کسانی هستند؟ فعلاً اقلیتی در دنیای امروز که عبارتند از کشورهای غربی؛ شامل اروپا و کشور ایالات متحده آمریکا و بعضی از کشورهای پیشرفته دیگر ... یک عده هم کسانی هستند که خویش را در خویش می‌جویند (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۱۳۸۴/۲/۱۹).</p>
<p>۴ آموزش روحیه استقلال‌طلبی در دانش‌آموزان به طوری که جوری بار بیاوریم که دنبال سیاست مستقل باشد.</p>	<p>اول چیزی که لازم است برای دانش‌آموز خودمان در نظر بگیریم، این است که در او هویت مستقل ملی و دینی به وجود بیاوریم؛ این اولین چیز؛ هویت مستقل و با عزت. جوانمان را جوری بار بیاوریم که دنبال سیاست مستقل باشد، دنبال فرهنگ مستقل باشد؛ وابستگی، زکون به دیگران، اعتماد به دیگران و تکیه به دیگران در وجود او به‌عنوان یک روحیه رشد نکند (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): ۱۳۸۵/۲/۱۳).</p>

ردیف	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
۱	بنده گفتم کرسی آزادفکری را در دانشگاه‌ها به وجود بیاورید.	راهبرد ایجاد کرسی‌های آزاداندیشی
۲	نهضت آزادفکری که من پیشنهاد کردم در دانشگاه و حوزه راه بیفتد.	راهبرد نهضت آزاد فکری
۳	یک عده هم کسانی هستند که خویش را در خویش می‌جویند.	راهبرد خویش‌یابی
۴	آموزش روحیه استقلال‌طلبی در دانش‌آموزان به طوری که جوری بار بیاوریم که دنبال سیاست مستقل باشد.	راهبرد آموزش آزادی‌خواهی

نتیجه‌گیری:

مقاله حاضر با استفاده از روش تحلیل تماتیک ابتدا به شناسایی مضامین نقل‌قولی و مضامین پایه آزادی‌اندیشه از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در حوزه‌های آزادی‌اندیشه، ضرورت روحیه آزاداندیشی، امنیت و آزادی، شناسایی حدود آزاداندیشی، تناقض آزادی‌اندیشه در غرب و کانون‌های دستیابی به آزادی‌اندیشه پرداخته است.

آزادی‌اندیشه در منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به معنای آزادانه فکر کردن و آزادانه تصمیم گرفتن است. این آزادی‌تقلیدی، ترجمه‌ای و عاریت‌گرفتنی نیست. آزادی‌عقیده در اسلام همراه با احترام به حقوق و یکی از ارزش‌های اسلام و انقلاب اسلامی است. آزادفکری، توسعه علم و معرفت است؛ بنابراین اصل فکر کردن و اندیشیدن در اسلام نه فقط آزاد است، بلکه لازم و واجب هم هست؛ بنابراین مضمون سازمان‌دهنده در این حوزه وجود آزادی‌اندیشه و عقیده در اسلام است که در فرازهای مختلف به آن اشاره شده است. از سوی دیگر بدون آزاداندیشی، رشد اجتماعی، علمی، فکری و فلسفی امکان ندارد. از منظر ایشان آزاداندیشی و استقلال فکری یکی از بزرگ‌ترین مظاهر استقلال انسان است. مضمون سازمان‌دهنده روحیه آزاداندیشی موجب توسعه و تعالی جامعه می‌شود.

امنیت و آزادی ریشه قرآنی دارند و برای نیل به هر دو باید تقوای الهی پیشه کرد. چنانچه بندگان خدا به تقوا تمسک جویند، امنیت قرین راهشان خواهد بود. قرآن می‌فرماید: «وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ»؛ ایمان و تقوا که باشد، برکات آسمان و زمین جاری خواهد شد. برکات آسمان، همان فتوح معنوی است، همان رحمت الهی است، همان تقرب الی الله است، همان استغفار ملائکه آسمان و حمله عرش برای بندگان خدا در روی زمین است. برکات ارض، یعنی همه آنچه به زندگی زمینی انسان ارتباط پیدا می‌کند؛ یعنی آزادی، یعنی رفاه، یعنی استقلال، یعنی امنیت، یعنی سعه‌رزق، سلامت بدن؛ بنابراین آزادی‌اندیشه با تمسک به تقوای الهی و با اتکای به پروردگار، درجات امن را نیز به دنبال دارد.

بر اساس فکر اسلامی هیچ‌کس نمی‌تواند بگوید که من آزادم، پس اموال خودم را از بین می‌برم، جان خودم را نابود می‌کنم یا به سلامتی خودم ضرر می‌زنم. آزادی به قدری در اسلام ارزش دارد، اگر در خدمت ضایع کردن فرآورده‌های ارزشمند معنوی یا مادی یک ملت به کار گرفته شود، مضر است، اگر قرار شد کسانی با نوشتن توطئه کنند، این آزادی توطئه است و مردود است. همچنین اما اگر قرار باشد اقلیتی که عقیده فاسد دارد، به جان ذهن و دل افرادی که قدرت

دفاع ندارند، بیفتند و بخواهد آن‌ها را هم گمراه کند، این برای آدم یک مرز است. اینجا آزادی محدود می‌شود.

از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) برای آزادی اندیشه باید حدود قائل شد و آن متفاوت از ولنگاری است؛ بنابراین مضمون سازمان‌دهنده آزاداندیشی، آزادی اندیشه و تابع شرایط بودن دگراندیشی است؛ دگراندیشی جرم نیست، شرط دگراندیشی این است که متوجه به انقلاب باشد و در چارچوب اسلام و قانون عرضه گردد و به دور از تحریف باشد. اسلام اجازه نمی‌دهد و جایز نمی‌شمارد که انسان‌ها یک اعتقاد غلط و نادرست را در قلب و فکر خود بپذیرند. اسلام مایل نیست که انسان‌ها دستخوش عقاید باطل و غلط و انحرافی و کج باقی بمانند. لازم است آزاداندیشی را مدیریت کرد تا به ساختارشکنی و شالوده‌شکنی و برهم زدن پایه‌های هویت ملی ختم نگردد.

ایشان مضامین سازمان‌دهنده کانون‌های دستیابی به آزادی اندیشه در جامعه اسلامی را در مدارس، دانشگاه‌ها و حوزه‌ها می‌دانند که برای این منظور باید از راهبردهای کرسی‌های آزاداندیشی، نهضت آزاد فکری، الگوی خویشتن‌یابی و آموزش آزادی‌خواهی در عرصه جامعه بهره گرفت. آموزش آزادی‌خواهی و روحیه استقلال‌طلبی در دانش‌آموزان به‌طوری که در آینده افراد را آزادی‌خواه و استقلال‌طلب بار آورد مورد تأکید ایشان است.

پیشنهادات:

بر اساس نتایج مقاله، توسعه و ترویج آزادی اندیشه در جامعه اسلامی مدارس، دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه است. از این رو ضرورت دارد این امر مورد توجه مسئولان مرتبط قرار گرفته و نسبت به ایجاد فضای رشد آزاداندیشی از طریق توسعه کرسی‌های آزاداندیشی مبادرت نمایند. همچنین پژوهش در مورد سایر ارکان آزادی از منظر معظم‌له (مانند آزادی مطبوعات، فلسفه آزادی، انواع آزادی و...) کمک اساسی به شناسایی عناصر و ابعاد آزادی و مساعدت به تبیین آن در جامعه اسلامی می‌نماید.

- قرآن کریم
- امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، *مجموعه بیانات*، قابل دسترسی در WWW.Khamenei.ir
- امام خمینی (ره)، (۱۳۷۸)، *صحیفه نور*، تهران: مرکز نشر و تنظیم آثار امام خمینی (ره)، جلد ۲۱.
- برلین، آیزایا، (۱۳۸۰)، *چهار مقاله درباره آزادی*، ترجمه محمود صناعی، تهران: شرکت سهامی انتشارات خوارزمی.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد، (۱۳۸۱)، *غررالحکم و دررالکلم*، ترجمه محمدعلی انصاری قمی، قم: دارالکتاب.
- جمشیدی، محمدحسین، (۱۳۸۰)، *آزادی و اختیار انسان با تکیه بر دیدگاه حکمای مسلمان*، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
- حر عاملی، محمدحسن و نوری، میرزا حسین، (۱۳۸۵)، *وسائل الشیعه و مستدرک‌ها*، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- کریمی، جعفر و جمالی نژاد، مهدی، (۱۳۹۲)، *جایگاه اختیار و آزادی در اسلام*، مندرج در کتاب چهارمین نشست اندیشه‌های راهبردی: آزادی، جلد اول، تهران: پیام عدالت.
- مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، (۱۳۸۷)، *بحارالانوار*، تهران: نشر الاسلامیه.
- محدث نوری، (۱۳۸۶)، *مستدرک الوسائل*، قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام
- محمودی، سید علی، (۱۳۷۷)، *نظریه آزادی و فلسفه سیاسی هابز و لاک*، تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- منتسکیو، (۱۳۶۲)، *روح القوانین*، ترجمه علی‌اکبر مهتدی، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
- منتظر القائم، مهدی، (۱۳۷۷)، *آزادی‌های شخصی و فکری از نظر امام خمینی و مبانی فقهی آن*، نشر: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- میراحمدی، منصور، (۱۳۸۱)، *آزادی در فلسفه سیاسی اسلام*، قم: بوستان کتاب.
- صدوق، ابی جعفر، (۱۳۸۴)، *التوحید*، قم: انتشارات جمعیت مدرسین حوزه.